

CHIROYLI YOZUVGA O‘RGATISH: YOZMA NUTQNI SHAKLLANTIRISHNING DASTLABKI BOSQICHLARI

Mengziyoyeva Mahliyo

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola chiroyli yozuvga o‘rgatish jarayonining boshlang‘ich ta‘limdagi o‘rni va uning yozma nutqni shakllantirishdagi ahamiyatini ilmiy-metodik jihatdan chuqur tahlil qiladi. Dastlabki bosqichlarda kichik motorikaning rivojlanishi, yozuv texnikasi va harf elementlarini o‘zlashtirish kabi jarayonlarning yozma nutq savodxonligiga bevosita ta‘sir etishi ko‘rsatilgan. Kengaytirilgan qismda dastlabki diagnostika mezonlari va yozuvdagi nuqsonlarni bartaraf etishga qaratilgan korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarning metodikasi yoritilgan. Husnixat shunchaki estetik talab emas, balki o‘quvchining kognitiv (bilish) qobiliyatini va o‘z fikrini ifodalash madaniyatini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligi ta‘kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *Husnixat, yozma nutq, dastlabki bosqichlar, motorika, diagnostika, korreksiya, savodxonlik, didaktika.*

Kirish. Yozma nutq shaxsning umumiy madaniyati va intellektual salohiyatini belgilovchi asosiy vositalardan biridir. Uning samarali shakllanishi esa, eng avvalo, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida qo‘yilgan poydevorga bog‘liq. Bu poydevorning muhim tarkibiy qismi — chiroyli yozuv (husnixat) ko‘nikmasidir. Yozuvning aniqligi, ravonligi va tartibliliigi o‘quvchining o‘z fikrlarini qog‘ozga tushirish jarayoniga bo‘lgan ishonchini oshiradi va diqqatini grammatik hamda mazmuniy jihatlariga to‘liq qaratishga yordam beradi [1.B.12]. Agar o‘quvchi yozuvning mexanik qismiga (harfni to‘g‘ri shakllantirishga) haddan tashqari ko‘p kuch sarflasa, uning aqliy energiyasi mazmunni shakllantirishdan chalg‘iydi, natijada yozma nutq sifati pasayadi [2.B.21]. Shu nuqtai nazardan, chiroyli yozuvga o‘rgatish shunchaki estetik vazifa emas, balki yozma nutq madaniyatini shakllantirishning **muhim didaktik sharti** hisoblanadi. Yozma nutqning keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatli rivojlanishi aynan dastlabki bosqichlardagi yozuv ko‘nikmasining sifatiga bevosita bog‘liqdir.

I. Yozma nutqni shakllantirishning dastlabki jarayonlari. Yozma nutqni shakllantirishning dastlabki bosqichlari (odatda 5-7 yosh) ko‘p funksiyali va murakkab harakatlarni avtomatlashtirishga qaratilgan murakkab psixofiziologik jarayon hisoblanadi.

1. **Kichik motorik va sensor kichik motorik rivojlanish.** Yozuv ko‘nikmasini egallashning eng asosiy sharti **kichik motorikaning yetarli darajada rivojlanganligi** hisoblanadi. Yozish - bu miya, ko‘z va qo‘lning o‘zaro muvofiqlashgan, aniq harakatidir. Boshlang‘ich sinfga qadam qo‘yishdan avval bolada qalamni to‘g‘ri ushlash, chiziqlar va egri chiziqlarni erkin chizish malakalari shakllangan bo‘lishi kerak. Maktabgacha yoshdagi mashg‘ulotlar, jumladan, barmoq o‘yinlari, loydan yasash, mayda detallar bilan ishlash kabi faoliyatlar bevosita **yozuv apparatini** tayyorlaydi [3.B.14]. Bu bosqichda qo‘l mushaklarining zo‘riqishini kamaytirish va harakatlarni ritmik boshqarishga o‘rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. **Harf elementlari va to‘g‘ri texnikaning o‘zlashtirilishi.** Husnixat darslarida yozuvga o‘rgatish alohida **harf elementlarini** (tayanch chiziqlar, ilmoqlar, oval shakllar) o‘zlashtirishdan boshlanadi. Har bir elementni to‘g‘ri chizish keyinchalik harfning butun shaklini aniq va tez yozishga asos bo‘ladi. Shu bilan birga, **to‘g‘ri yozuv texnikasi** (o‘tirish holati, qog‘ozning joylashuvi, qalamni ushlash burchagi va bosimi) katta e‘tiborni talab qiladi. Noto‘g‘ri texnika nafaqat yozuv sifatini yomonlashtiradi, balki bolaning tez charchashiga, chalg‘ishiga va hatto o‘rganishdan voz kechishiga ham olib kelishi mumkin [4.B.3]. Shuning uchun, dastlabki sinflarda o‘qituvchining bu jihatlarni doimiy nazorat qilishi zarur.

II. Husnixat mashg‘ulotlarining diagnostik va korreksion asoslari. Yozuvga o‘rgatishning samaradorligini oshirish uchun o‘quvchining yozishga tayyorgarlik darajasini aniqlash va keyinchalik paydo bo‘lgan muammolarni tuzatish muhimdir.

1. **Dastlabki diagnostika va baholash mezonlari.** Yozishga kirishishdan avval o‘qituvchi quyidagi mezonlar bo‘yicha **dastlabki diagnostikani** o‘tkazishi kerak:

- **Kichik motorikaning rivojlanish darajasi:** Masalan, mayda buyumlar bilan ishlash, geometrik shakllarni aniq nusxalash qobiliyati.
- **Fazoviy (Spatial) idrok:** Harflarning yuqori/pastki, o‘ng/chap tomonlarini ajrata olish.
- **Vizual-motorik koordinatsiya:** Ko‘z bilan qo‘l harakatining sinxronligi (chiziqlar ustidan aniq yura olish) [5.B.7].

Diagnostika natijalari o‘quvchining yozuvga individual yondashuvini belgilashga yordam beradi. Baholashda nafaqat yakuniy natija (chiroylilik), balki **yozuv jarayonining o‘zi** (tezlik, bosim, zo‘riqish) ham inobatga olinishi lozim.

2. **Korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarning o‘rni.** Dastlabki yozuv bosqichlarida tez-tez uchraydigan nuqsonlar (masalan, harflarni teskari yozish, yozuvning notekis qiyaligi, katta hajmda yozish) paydo bo‘lganda, maxsus **korreksion mashg‘ulotlar** zarur bo‘ladi.

- **Sensomotor Korreksiya:** Barmoq uchlarini massaj qilish, plastilindan harf shakllarini yasash orqali taktil sezgini rivojlantirish.

- **Grafomotorika uchun Korreksiya:** Qiyinchilik tug‘dirgan harf elementini kattalashtirilgan va nuqtali shaklda bir necha marta takrorlash. Bu miyada to‘g‘ri harakat sxemasini mustahkamlashga yordam beradi [6.B.19].

- **Ritmni Rivojlantirish:** Musiqa yoki sanash orqali yozuv harakatlariga ritm berish, bu yozish tezligi va ravonligini ta'minlaydi.

Korreksion ishlar o‘z vaqtida va muntazam olib borilsagina, yozuvdagi noto‘g‘ri odatlarning mustahkamlanishining oldi olinadi.

III. Husnixatning yozma nutq sifatiga ta'siri. Chiroyli yozuvni o‘rgatish yozma nutqni shakllantirishning bevosita mexanizmi sifatida xizmat qiladi:

1. Avtomatizm va kognitiv yengillik. Husnixatni puxta o‘zlashtirish harflarni chizish jarayonini **avtomatlashtiradi**. Qachonki yozish harakati ongli nazoratdan mustaqil ravishda amalga oshirilsa, o‘quvchi o‘z e’tiborini matnning **mazmuni, grammatikasi va uslubiga** to‘liq qaratish imkoniyatiga ega bo‘ladi [7.B.10]. Bu kognitiv yengillik uning o‘quv jarayonlarida muvaffaqiyatga erishishini ta'minlaydi. Yozuv tezligi oshadi, yozuvdagi xatolar soni kamayadi.

2. Diqqat, tartiblilik va savodxonlik. Husnixat darslari o‘quvchilarni yuqori darajada **diqqatni jamlashga** va **tartiblilikka** o‘rgatadi. Harfning har bir elementini, ularning balandligi va kengligini, so‘zlar orasidagi masofani saqlash talabi bolada aniqlik va intizomni tarbiyalaydi. Bu xislatlar o‘z navbatida yozma nutqda **orfografik va punktuatsion savodxonlikka** ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Tartibli yozuv o‘quvchining fikrining ham tartibli ekanligidan dalolat beradi [8.B.27]. Chiroyli yozuvni talab qilish, aslida, yozma axborotga hurmatni, ya'ni **yoza nutq madaniyatini** shakllantirishdir.

Xulosa. Chiroyli yozuvga o‘rgatish yozma nutqni shakllantirishning dastlabki bosqichlarida fundamental ahamiyatga ega bo‘lgan murakkab va izchil jarayondir. U nafaqat estetik qimmatga ega, balki o‘quvchining idrok etish, motorik va aqliy qobiliyatlarini uyg‘un rivojlantiruvchi samarali vositadir. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridan bu jarayonda izchillik, vizual-motorik yondashuv hamda bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda diagnostika va korreksiya ishlarini olib borish talab etiladi. To‘g‘ri shakllangan yozuv ko‘nikmasi o‘quvchiga keyinchalik o‘z fikrlarini erkin, ravon va savodli ifodalash imkonini beradi. Shuning uchun, yozma nutq savodxonligini oshirish maqsadida, ta'lim tizimida husnixat darslarining ahamiyatini doimiy ravishda kuchaytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva D. H. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2021, 12-bet.
2. Bahromov S. K. Yozma nutq metodikasi: nazariya va amaliyot. – Samarqand: O‘qituvchi, 2018, 21-bet.
3. Chakraborty R. A. Development of fine motor skills in early childhood education. - Journal of Early Learning, Vol. 10, No 2, 2023, P.
4. Do‘stmuhamedova L. I. Boshlang‘ich ta’lim didaktikasi. – Toshkent: Yangi Asr Avlodi, 2020, 3-bet.
5. Eshmatova F. Z. Husnixat va uning lingvistik asoslari. – Toshkent: Adabiyot va San’at, 2019, 7-bet.
6. Fayziyeva Z. A. O‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda yozuvning o‘rni. – Ilmiy-metodik jurnal, 2022, № 4, 19-bet.
7. G‘aniyev R. S. Nutqiy faoliyatning psixolingvistik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2017, 10-bet.
8. Hamidov U. M. Boshlang‘ich sinflarda ta’lim sifati. – O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Ma’rifat, 2023, 27-bet.